

УДК 332.334:631.11

Л.О. Кримська

кандидат економічних наук, професор

М.О. Коваль

Запорізький національний технічний університет

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто питання ефективного використання потенціалу земель сільськогосподарського призначення України. Проаналізовано проблеми впливу економічного та екологічного характеру на земельно-ресурсний потенціал, чинники, які негативно впливають на якість і родючість землі.

Ключові слова: потенціал, земля, земельний фонд, земельні ресурси.

I. Вступ

Земля – це основний фактор виробництва, що відіграє провідну роль у розвитку суспільних відносин. Земля є одним з головних природних ресурсів. На сьогодні актуальне дослідження землі в сільському господарстві. Земля є тією основою сільського господарства, в якій відбувається переплетення економічних процесів виробництва і відтворення з природними. На відміну від інших засобів виробництва, які в міру використання зношуються і, врешті-решт, виходять з ладу, земля при раціональному її використанні постійно поліпшується, набуває нових якостей, підвищує свою родючість.

Питання ефективності використання і стану земель сільськогосподарського призначення в країні набуває особливої актуальності.

Вивченню питань особливостей використання земель сільськогосподарського призначення присвячені праці таких учених, як А.Г. Андрійчук, Д.І. Бабміндра, В.В. Горлачук, О.Т. Лозовий, А.Г. Мартин, В.Я. Месель-Веселяк, В.В. Носік, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, В.В. Юрчишин та ін. У публікаціях цих учених закладено вагомое теоретико-методологічне підґрунтя щодо ефективного використання земельних ресурсів.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення основних проблем, що впливають на ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу в сільському господарстві.

III. Результати

Земля – це територія суші або її частина (земельна ділянка) з ґрунтами, вона є об'єктом власності та господарської діяльності. Конституція України визначає, що земля є національним багатством українського народу. Усі землі, що перебувають у межах території України, становлять єдиний земельний фонд.

Україна – одна з найбільших країн Європи. Її земельний фонд – 60,4 млн га, що становить 5,7% території Європи та 0,5% площі земної кулі. Земельні ресурси країни характеризуються високим біопродуктивним потенціалом, у структурі якого переважають родючі ґрунти чорноземного типу – 60,2% від площі орних земель, що становить близько 7% світових запасів. Земельні ресурси виступають територіальною базою розміщення економічних об'єктів, системи розселення населення, а також основним засобом виробництва (насамперед, сільського й лісового господарства). Усі землі України незалежно від їх цільового призначення, господарського використання й особливостей правового режиму належать до земельних ресурсів і утворюють єдиний земельний фонд держави. Рівень, тривалість використання родючості та продуктивність ґрунтів залежать від їх властивостей, клімату, соціально-економічних умов господарювання, розвитку науки й техніки. Теоретичною основою високої продуктивності ґрунтів є врахування біологічних вимог культур, що вирощуються, до тепла, вологи тощо.

Як видно з діаграми (рис.), найбільшу частину земельного фонду займають сільськогосподарські землі – більше ніж дві третини всієї території України. Тому, вивчаючи ефективно використання земельно-ресурсного потенціалу, насамперед, потрібно розглянути раціональність використання земель сільськогосподарського призначення.

Сільськогосподарське використання земель є однією з найбільш важливих форм експлуатації земельних ресурсів. Воно характеризується найбільшим залученням такого природного ресурсу, як земля, до господарського обігу. Жодна галузь народного господарства не перебуває в такому тісному взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем, як сільське господарство.

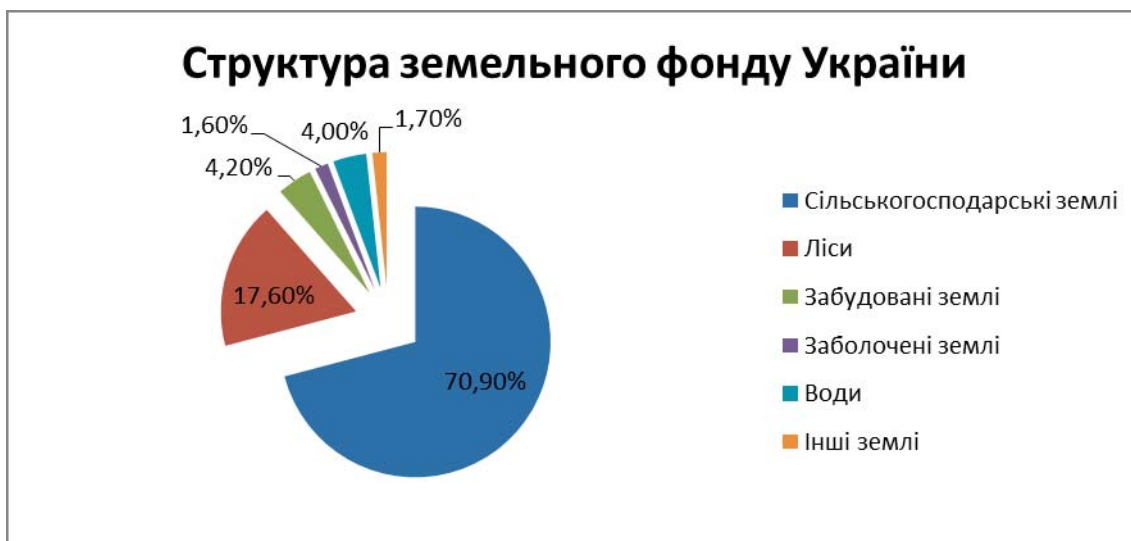

Рис. Структура земельного фонду України

Економічна сутність потенціалу земельних ресурсів сільськогосподарського призначення залежить від трьох основних чинників: родючості ґрунту (рівень гумусу, рівень NPK, обсяги внесення органічних і мінеральних добрив, рівень забруднення земель шкідливими речовинами, температурний режим, рівень опадів, розораність земель), технологічного забезпечення землеробства і віддачі від кожного гектара землі. Останніми роками спостерігається тенденція до погіршення якісного стану сільськогосподарських угідь. В умовах екологічної кризи та відсутності необхідних матеріально-технічних засобів застосування систем землеробства й технологій призводить до ґрунторуйнівних процесів, тому сільськогосподарське використання земель набуло виснажливого характеру. Такі несприятливі процеси можуть стати загрозою в національній безпеці України в майбутньому.

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Природними компонентами, які найбільше потерпають від техногенної й антропогенної діяльності, є ґрунти, їх рельєф. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі. Розораність земель є найвищою у світі й досягає майже 80% сільськогосподарських угідь. Інтенсивне використання земель зумовлює зменшення родючості ґрунтів.

Вивчення якісного стану земель свідчить, що темпи їх деградації посилюються. За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн га, у тому числі ріллі – на 1,5 млн га; тих, що зазнали водної ерозії, – на 2,4 млн га, засолених – на 1,0 млн га; земель із солонцевими комплексами – на 3,9 млн га, заболочених і перезволожених – на 1,0 млн га; зарослих чагарником і дрібноліссям – на 0,5 млн га. Вміст гумусу в ґру-

нтах України знизився в середньому на 20%. Заходи з підвищення родючості земель мають епізодичний характер, тому в 1990-х рр. практично припинився приріст цінних високопродуктивних сільськогосподарських угідь. Зниження родючості земель та їх меліоративна непорядкованість, величезні масштаби й інтенсивність деградації ґрунтів зумовлюють щорічно недобір 10–12 млн т сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно.

Унаслідок порушення науково обґрунтованих систем ведення землеробства природна родючість сільськогосподарських угідь знижується. Майже на всіх землях спостерігається зниження вмісту гумусу в ґрунтах. Загалом по Україні баланс гумусу негативний і середньорічні втрати гумусу становлять 0,6–0,7 т/га. Існують дві основні причини цього: перша – це результат переваги мінералізації гумусу над його надходженням і гуміфікацією свіжої органічної речовини, ці втрати називають біологічними; друга – процеси ерозії ґрунтів (механічні втрати).

Головна причина дефіцитного балансу гумусу і поживних речовин у цілому – недостатня кількість внесення органічних і мінеральних добрив. При цьому відбувається зниження урожайності сільськогосподарських культур.

Обсяги внесення мінеральних добрив протягом останніх років знизились майже у п'ять разів. Обсяги внесення органічних добрив знизились з 8,6 т на 1 га в 1990 р. до 0,56 т на 1 га в 2010 р. Занепокоєння викликає позитивна тенденція збільшення обсягів внесення мінеральних добрив при зниженні обсягів органічних добрив. При такому рівні застосування добрив у землеробстві баланс поживних речовин став від'ємним.

Окрім зниження кількості внесених добрив, відбувається порушення співвідношен-

ня поживних речовин у мінеральних добривах на користь азотних сполук. Наслідком цих технологічних відхилень є загроза значного зниження родючості ґрунтів, зменшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції та погіршення її якості.

Зниження родючості ґрунтів відбувається також унаслідок їх переущільнення. У процесі вирощування сільськогосподарських культур у разі використання недосконалої техніки кореневмісний шар ґрунту ущільнюється на глибину 0,5 м і більше, що істотно сповільнює ріст і розвиток кореневої системи рослин і призводить до зниження їх урожайності на 20–30%. При цьому порушується грудкувато-зерниста структура ґрунтів, знижується їх водопроникність.

Значної екологічної шкоди зазнають ґрунти внаслідок їх забруднення викидами промисловості та неправильного використання засобів хімізації. При цьому головною причиною забруднень від застосування хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив є не надмірна кількість їх внесення, а порушення співвідношення між азотом, фосфором і калієм та технологій застосування.

ґрунти областей України потерпають як від необґрунтованого застосування засобів хімізації в аграрному секторі, так і зазнають впливу відходів металургійної, вугільної, хімічної та машинобудівної промисловості (важкі метали, нафтопродукти, кислоти, луги, аміак та ін.).

Щодо технологічного забезпечення землеробства в сільськогосподарських машинах, то воно коливається на рівні 35–50% від потреби. Масового характеру набула практика спрощення технологій до виконання найнеобхідніших агротехнічних заходів (поверхневий обробіток ґрунту – сівба – збирання врожаю). Загальні втрати сільськогосподарства України, пов'язані з нестачею і низьким технічним станом машин, становлять за недобором урожаю понад 30%, що оцінюється в 15–18 млрд грн, за витратами пального – близько 15%.

Важливою умовою в процесі формування потенціалу земель має стати впровадження інновацій, заснованих на прогресивних формах використання та охорони земельних ресурсів. Інноваційний характер екобезпечного землекористування мотивує розвиток конкретних новацій, що мають спрямовану дію, наприклад:

- удосконалення технологічних процесів з поліпшення використання сільськогосподарських земель, організації раціонального землекористування з урахуванням природоохоронних вимог, а також специфіки конкретних агроландшафтів;
- упровадження природоохоронних заходів на основі застосування новітніх технологій;

- раціональна організація території сільськогосподарських земель із застосуванням дій комплексного землеустрою.

Для зменшення негативних екологічних та економічних наслідків землекористування необхідно цілеспрямовано проводити роботу щодо істотного зниження рівня сільськогосподарського освоєння й розораності угідь. Адже той обсяг аграрної продукції, який Україна виробляє, можна було б одержувати на площі угідь у 1,5–1,6 раза меншій.

Основною умовою збільшення внеску земельних активів в економічне зростання і сталий розвиток країни є застосування методів регулювання розвитку землекористування, спрямованих на збільшення національного багатства й добробуту суспільства при одночасному збереженні екологічного потенціалу.

IV. Висновки

Таким чином, можна зробити висновки, що основними проблемами формування потенціалу земель сільськогосподарського призначення є:

- використання інтенсивних методів, які швидко виснажують ґрунт, без застосування заходів щодо підвищення родючості ґрунтів;
- зниження загальної культури землеробства;
- забруднення ґрунтів шкідливими речовинами;
- застарілість основних засобів;
- недотримання й невиконання всіх агротехнічних прийомів і термінів їх виконання, передбачених технологією обробітку.

Ці недоліки негативно впливають на процеси формування, використання та відтворення потенціалу земель сільськогосподарського призначення. Тому необхідно вжити заходів, які б мотивували землекористувачів використовувати земельний ресурс більш ефективно, тобто отримувати прибуток, але з найменшими втратами якості для землі.

Список використаної літератури

1. Борщук Є.М. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації еколого-економічних систем / Є.М. Борщук, В.С. Загорський // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 113–119.
2. Гальчинський А. Земля і власність [Електронний ресурс] / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2005. – № 43. – Режим доступу: http://dt.ua/economics/zemlya_i_vlasnist-45060.html.
3. Закон України “Про землеустрій” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

- rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80/conv.
5. Паляничко Н.І. Пріоритетні напрями забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс] / Н.І. Паляничко. – Режим доступу: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua>.
6. Пашков І.А. Системні основи сталого землекористування в Україні [Електронний ресурс] / І.А. Пашков. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2009_1/149.pdf.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013.

Крымская Л.А., Коваль М.А. Земельно-ресурсный потенциал как основа эффективного использования земель сельскохозяйственного назначения

В статье рассмотрены вопросы эффективного использования потенциала земель сельскохозяйственного назначения Украины. Проанализированы проблемы влияния экономического и экологического характера на земельно-ресурсный потенциал, факторы, негативно влияющие на качество и плодородие земли.

Ключевые слова: потенциал, земля, земельный фонд, земельные ресурсы.

Kryms'ka L., Koval M. Land resource potential as a basis for the efficient use of agricultural land

The efficient use of the capacity of agricultural land in Ukraine has been discussed in this article. The issues of the economic and environmental impact on the land resource potential has been shown. Factors that negatively affect the quality and fertility of the land has been covered. Efficient use of land resources has always been and still is one of the main components of agricultural sector. Nowadays the irrational use of agricultural land has led to the decrease in soil fertility as well as almost all lands are surviving the decrease of humus content in the soil. Efficiency of land use in Ukraine is much lower than the European average, and the qualitative state land fund is constantly deteriorating. Ecological and economic damage from soil erosion is estimated at the level of approximately 9.1 billion USD annually. Therefore the problem of scientific substantiation and implementation of activities that promote sustainable land use are raised and the improvement of the ecological and economic efficiency of land resources potential as well. The lack of a highly developed agriculture in Ukraine is a crucial factor for Ukraine existence as an independent and developed country; the lack of effective agro-industrial integration is important for high-quality and competitive food industry production. All this flows into the need of intensive use of land resources and the simultaneous need in looking for solution of the most important problem which is ensuring protection of land from destruction, its reproduction and improvement. The issue of the land resources potential formation, its high-performance use, and ensuring allocative efficiency in all the agro-industrial spheres is one of the complex and highly relevant to both the scientific and on hands (practical) questions.

Key words: potential land, the land fund, land.